

o‘quvchilariga berishdan tuxtamagan va u amalga oshirgan ishlari mubolag‘asiz biz yoshlar uchun ibratli namunadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAT RO‘YXATI:

1. Abbas Said “Munavvar qorining so‘ngi nidosi”. “Yoshlar matbuoti”, 2024-yil.
2. Jadidlar to‘plamidan. Sotimjon Karimov “Munavvar qori Abdurashidxonov”. “Yoshlar matbuot”, 2022-yil.

AUTIZM BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Axrorova Sevinch Abrorovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

sevinchaxrorova0@gmail.com

Ravshanova Zarina Azamat qizi

Oligofrenapedagogika yo‘nalishi talabasi

Anotatsiya. Mazkur maqolada autizmli bolalar bilan ishlashda “FLOOR TIME” texnologiyasi, logopedik o‘yinlar va logoritmika mashg‘ulotlarining ahamiyati tahlil qilingan. Ularning nutq, muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Logopedik o‘yinning sensor, rolli, konstruktiv va jamoaviy o‘yin kabi yo‘nalishlari orqali bolalarning sezgirliги, diqqati, so‘z boyliги va ijodkorliги rivojlantirilishi mumkinliги ta’kidlangan.

Kalit so‘zlar: nutq rivojlanishi, kommunikativ ko‘nikmalar, logopedik yordam, pedagogik yondashuv, individual rivojlantirish, nutq terapiyasi, bolalar psixologiyasi, maxsus ta’lim, kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация. В статье анализируется значение технологии «FLOOR TIME», логопедических игр и логоритмических упражнений в работе с детьми с аутизмом. Была продемонстрирована их эффективность в развитии речевых, коммуникативных и социальных навыков. Подчеркивается, что чувствительность, внимание, словарный запас и креативность детей можно развивать с помощью таких направлений логопедической игры, как сенсорные, ролевые, конструктивные и командные игры.

Ключевые слова: речевое развитие, коммуникативные навыки, логопедическая помощь, педагогический подход, индивидуальное развитие, логопедия, детская психология, специальное образование, коммуникационные технологии.

Anotation

This article analyzes the importance of the “FLOOR TIME” technology, speech therapy games, and logorhythmic exercises in working with children with autism. Their effectiveness in developing speech, communication, and social skills is demonstrated. It is emphasized that children's sensitivity, attention, vocabulary, and creativity can be developed through such areas of speech therapy games as sensory, role-playing, constructive, and team play.

Key words: speech development, communicative skills, logopedic support, pedagogical approach, individual development, Speech Therapy, child psychology, special education, communication technology.

Autizm soʻzi yunon tilidan kelib chiqqan boʻlib, "autos" soʻzidan olingan. Bu soʻzning maʼnosi "oʻz-oʻziga qaratilgan" yoki "oʻz ichiga yopilgan" degan mazmunni anglatadi.

Autizm — bu insonning oʻz dunyosiga koʻproq qaratilganligini, tashqi muhit bilan muloqot qilishdagi qiyinchiliklarni va kommunikativ koʻnikmalarning rivojlanishidagi buzilishlarni ifodalovchi holatdir.

Bolalarda autizmning sabablari hali ham nomaʼlum, ammo kasallikning rivojlanishiga turtki boʻlishi mumkin boʻlgan gipotezalar roʻyxati ishlab chiqilgan va klinik jihatdan tasdiqlangan:

- genetik moyillik;
- homiladorlik paytida homila mutatsiyalari;
- baʼzi vaktsinalarning oqibatlari (gipoteza inkor etib boʻlmaydigan tasdiqni topmagan);
- rivojlanish paytida homilaning va hayotning birinchi oylarida bolaning miyasi shikastlanishi ;
- axborot blokadası tufayli idrokning buzilishi;
- miya yarim sharlarining oʻzaro taʼsirining buzilishi;
- tanadagi serotoninning notoʻgʻri almashinuvi;
- xomilaning rivojlanish bosqichida xromosomada izdan chiqish holatlari;

- ona qornida rivojlanish bosqichida yuzaga keladigan tug'ma nuqsonlar.

Autizm spektri buzilishlari (ASB) – bu neyro-rivojlanish buzilishidir, u ijtimoiy muloqot va kommunikatsiya ko'nikmalarining rivojlanishiga ta'sir qiladi. Autizm spektri “spektr” deb atalishi, uning turli darajalari va shakllarini ifodalaydi: yengilroq holatidan tortib og'irroq shakllariga qadar bo'lgan keng oralig'ni qamrab oladi.

Autizm spektri buzilishlarining asosiy xususiyatlari:

- Ijtimoiy muloqotdagi qiyinchiliklar: boshqalar bilan muloqot qilish, yuz ifodalarini o'qish va hissiy holatlarni tushunishda qiyinchiliklar.
- Kommunikatsiya muammolari: nutqning kechikishi, so'zlarni takrorlash (echolaliya) yoki bir xil iboralarni doimiy ravishda ishlatish.
- Takrorlanuvchi xatti-harakatlar: bir xil harakatlarni yoki muayyan tartibni takrorlashga moyillik.
- Sensor sezuvchanlik: yangi ovozlari, chiroqlar yoki matolar kabi narsalarga g'ayrioddiy reaksiyalar.

Autizm spektrining buzilishlari (ASB) bo'lgan bolalarda nutq rivojlanishi va kommunikatsiya muammolari odatiy rivojlanishdan sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu muammolarning o'ziga xosliklari quyidagicha:

1. Nutq rivojlanishdagi kechikish

Nutqning paydo bo'lishi kechikishi: Autizmli bolalarda birinchi so'zlarning chiqishi yoki nutqiy iboralarning shakllanishi odatda tengdoshlariga nisbatan kechikadi. Ba'zi bolalarda esa nutq umuman rivojlanmasligi mumkin.

Fonologik kamchiliklar: Tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchiliklar yoki noto'g'ri fonetik tuzilmalar uchraydi.

2. Nutqiy xatti-harakatlarning o'ziga xosligi

Exolaliya: Autizmli bolalar boshqa odamlarning gaplarini to'liq takrorlashadi (qisqa muddatli yoki uzoq muddatli echolaliya). Bu nutqni ma'no bilan to'ldirish qobiliyatining pastligidan dalolat beradi.

Repetitiv nutq: Nutq mazmuni ko'pincha bir xil mavzular yoki so'zlar atrofida aylanadi.

So'z birikmalarining noan'anaviyligi: Gap tuzishda grammatik xatolar, o'xshashlik va moslashuvchanlikning pastligi kuzatiladi.

3. Nutqning muloqot maqsadlari uchun ishlatilmasligi

Pragmatik nutq muammolari: Autizmli bolalar o‘z nutqlarini muloqot yoki ijtimoiy o‘zaro ta’sir uchun ishlatishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Masalan, ular salomlashish, savol berish yoki suhbatni davom ettirishda qiynalishadi.

Qo‘shimcha muloqot vositalariga qaramlik: Ko‘pincha imo-ishoralar, rasm kartochkalari yoki aloqa moslamalaridan foydalanishga ehtiyoj seziladi.

4. Ijtimoiy kommunikatsiya qobiliyatining cheklanganligi

Ko‘z bilan aloqa qilmaslik: Ko‘pchilik autizmli bolalar suhbat chog‘ida ko‘z bilan aloqa qilmaydi yoki juda kam qiladi.

O‘z-o‘ziga qaratilgan muloqot: Bolalar o‘zlari uchun qiziqarli mavzularga e’tibor qaratib, suhbatdoshning manfaatlarini hisobga olmaydilar.

Tuyg‘ularni tushunish qiyinchiligi: Suhbatdoshlari intonatsiyasi yoki yuz ifodalarini anglashda muammolarga duch keladilar.

5. Sensor sezgirlikning ta’siri

Autizmli bolalarning sezgirligi yuqori bo‘lishi sababli, atrof-muhit tovushlari yoki shovqinlar nutqiy muloqotga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Autizm spektrining buzilishlari (ASB) bo‘lgan bolalarning nutq xususiatlarini rivojlantirish usullari:

- logopedik mashg‘ulotlar va ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish dasturlari (masalan, ABA terapiyasi, PECS);
- vizual rasmlar, jadvallar va grafiklar yordamida bolalarning muloqot qilishini osonlashtirish;
- individual yondashuvda har bir bolaning ehtiyojlariga moslashgan o‘quv va kommunikatsion texnologiyalarni qo‘llash.

Autizmli bolalarda nutq va kommunikatsiya rivojlanishi murakkab jarayon bo‘lib, bu borada maxsus terapevtik yondashuvlar samarali hisoblanadi.

Logopedik mashg‘ulotlar - nutqni rivojlantirish bo‘yicha maxsus logoped mashg‘ulotlari yordam beradi.

Psixologik terapiya - bola muloqot qilishning ijtimoiy qoidalarini o‘rganishi uchun foydali.

ABA terapiya - nutq va muloqotni rivojlantirishda samarali bo‘lgan usullardan biri.

Sensor integratsiya mashg‘ulotlari - bolaning hissiy sezgirligini yaxshilash orqali nutq rivojlanishiga yordam beradi.

Har bir autizimli bola individualdir, shuning uchun ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan yondashuv zarur.

Logopedik mashg‘ulotlar autizimli bolalarda nutqni rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi:

Artikulyatsion gimnastika

Bu mashg‘ulotlar bolaning tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilishini ta‘minlash uchun og‘iz, til va lab muskullarini rivojlantirishga qaratilgan. Tilni yuqoriga va pastga harakatlantirish. Lablarni cho‘zish, qattiq qisish yoki dumaloqlashtirish. Tilni aylantirish yoki tebratish harakatlari.

Tovush chiqarishni o‘rgatish

Autizimli bolalar ayrim tovushlarni chiqarishda qiynalishi mumkin. Bu muammolarni hal qilish uchun unli tovushlarni (masalan, "a", "o", "u", "e") chiqarishga o‘rgatish. Keyinchalik undosh va unli tovushlarni birlashtirish: "ba", "ma", "pa", "do", "na". Tovushlar birikmasidan iborat oddiy so‘zlarni talaffuz qilishni o‘rgatish.

So‘z boyligini kengaytirish

Dastlab oddiy so‘zlarni (masalan, "bola", "gul", "oyna") o‘rgatish.

Keyinroq mavhum tushunchalar yoki predmetlar bilan bog‘liq so‘zlarni o‘rgatish (masalan, "katta", "kichik")

Har bir yangi so‘zni amaliy faoliyat orqali mustahkamlash (buyumlarni ko‘rsatish, rasmlar bilan ishlash, ko‘rgazmali materiallardan foydalangan holda)

Nutqni maqsadli ishlatishni o‘rgatish

Bola o‘z ehtiyojlarini so‘z bilan ifodalashni o‘rganishi uchun o‘yinlar va muloqot vaziyatlari yaratish. Masalan, suv yoki sevimli o‘yinchoqni olish uchun so‘z ishlatishni rag‘batlantirish.

Nutq intonatsiyasi va ohangini yaxshilash

Bola monoton gapirishi mumkin, shuning uchun intonatsiya va ovoz ohangini rivojlantirishga alohida e‘tibor beriladi. Masalan, quvonchni yoki g‘azabni ifodalovchi ohanglarni namoyish qilish orqali mashq qilish.

Rasmlar va piktogrammalardan foydalanish

Ba‘zi bolalar nutqni o‘rgana boshlaguncha piktogrammalar yoki rasmlardan foydalanishi mumkin. Bu vosita so‘z boyligini shakllantirishda yordam

beradi. Masalan, suv so‘rash uchun suv rasmi ko‘rsatiladi va “suv” so‘zi talaffuz qilinadi.

Ijtimoiy nutqni rivojlantirish

O‘yin orqali muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Oddiy muloqot vaziyatlarini yaratish (salomlashish, xayrlashish, rahmat aytish)

Sensor yondashuvni qo‘llash

Sensor integratsiya muammolari bo‘lgan bolalarda nutqni rivojlantirish uchun sezgirlikni yaxshilash usullari ishlatiladi. Masalan, musiqa terapiyasi yoki sensor o‘yinlar.

Logopedik texnologiyalardan foydalanish

Maxsus logopedik vositalar (masalan, ovoz kuchaytirgichlar, logopedik zondlar, DENAS terapiya) lardan foydalanish. Vizual o‘yinlar va dasturlar orqali nutqni rag‘batlantirish.

Logopedlar ota-onalarga mashg‘ulotlarni uyda qanday davom ettirishni o‘rgatadi. Uy sharoitida mashqlar bolaga doimiy ravishda amaliyot qilish imkonini beradi.

Logopedik o‘yin va logoritmika autizmli bolalarda nutq va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vositalar hisoblanadi. Ular bolaning qiziqishini uyg‘otish, muloqotga bo‘lgan ehtiyojni oshirish va hissiy-ijtimoiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun ishlatiladi.

“FLOOR TIME” texnologiyasi

“FLOOR TIME” texnologiyasi autizmli bolalar bilan ishlashda asosiy usullardan biri bo‘lib, quyidagi maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

- muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- nutq va tilni rag‘batlantirish;
- ijtimoiy va hissiy ko‘nikmalarni shakllantirish.

“FLOOR TIME” texnologiyasining asosiy yo‘nalishlari

1. Sensor o‘yinlar (qumterapiya, suvterapiya, xromaterapiya).
2. Sjujetli-rolli o‘yinlar (“Do‘konda”, “Oshxonada”, “Shifokorda”)
3. Konstruktiv o‘yinlar (“Lego”, “Mozayka”, “Piramida”)
4. Jamoaviy o‘yinlar (oilada davrasida yoki bolalar bilan o‘ynaladigan o‘yinlar)

5. Logoritmika (Mikrofonda qo‘shiqlar aytish, ritm va ovoz mashqlari, musiqiy asboblardan foydalanish, improvizatsiya)

Xulosa

“FLOOR TIME” texnologiyasi, logopedik o‘yinlar va logoritmika mashg‘ulotlari autizmli bolalarning nutq rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular muloqot, ijtimoiylashuv va hissiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlaydi. Tajribali mutaxassislar va ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan bu yondashuvlar bolalarning rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu tavsiyalar autizmli bolalarning muloqot qobiliyatlarini yaxshilashga yordam beradi va ularning ijtimoiy hayotga moslashuvini osonlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. M.U. Xamidova Maxsus pedagogika. Toshkent-2018. 95-bet
2. D.A.Nurkeldiyeva, M.U. Xamidova Rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar diagnostikasi. Toshkent-2016. 109-bet
3. K.K.Mamedov, G‘.B.Shoumarov. Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar haqida. Toshkent. O‘qituvchi. 1998.
4. D.A. Nurkeldiyeva Sh.T.Shermuhamedova ”Bolalar autizmi nima?”// Bola va zamon. 2007. №3
5. Ayupova M.Y. Logopediya - T.: O‘zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2007.
6. Axmedova Z., M.Ayupova, M.Xamidova. Logopedik o‘yin, - T.: Faylasuflar, 2011
7. Nurkeldiyeva D.A., Ayupova M.Y., Ahmedova Z.M. Barmoqlar mashqi va logopedik o‘yinlar. - T.: Yangi asr avlodi, 2007 y.
8. Axrorova, S. A. Logopedik texnologiya: o‘quv qo‘llanma / S.A.Axrorova. - Jizzax: Ilm nuri print, 2024